

**BO'LAJAK PEDAGOGLARDA KASBIY VA KOGNITIV
KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI**

Umarov Saidne'mat Burxonovich

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti "Umumiy pedagogika" kafedrası p.f.n., professori v.b.

Kuchkarova Feruza Qambaraliyevna

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqola bo'lajak pedagoglarning kasbiy va kognitiv kompetensiyalarini rivojlantirishning zamonaviy texnologiyalarini nazariy va amaliy jihatdan tahlil etishga bag'ishlangan. Tadqiqotda pedagog shaxsining kasbiy yetukligi, tanqidiy va kreativ fikrlash, muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, reflektiv yondashuv hamda raqamli savodxonlik kabi muhim kompetensiyalarni shakllantirish mexanizmlari yoritiladi. Maqolada kompetensiyaviy yondashuv asosida ta'lim jarayonini loyihalash, interfaol metodlar, muammoli o'qitish, loyiha asosida ta'lim, raqamli platformalar, simulyatsion mashg'ulotlar va metakognitiv strategiyalarni qo'llash orqali bo'lajak pedagoglarning kasbiy salohiyatini oshirish imkoniyatlari ko'rsatib beriladi. Shuningdek, kognitiv jarayonlarni (tahlil, sintez, baholash, refleksiya) faollashtirishga xizmat qiluvchi innovatsion pedagogik texnologiyalar tizimli ravishda asoslanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, integrativ va texnologik yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim muhiti bo'lajak pedagoglarda nafaqat mustahkam nazariy bilim, balki amaliy ko'nikma, moslashuvchan tafakkur va kasbiy identifikatsiyani ham shakllantiradi. Mazkur maqola pedagog kadrlar tayyorlash jarayonini modernizatsiya qilish, ta'lim sifatini oshirish va innovatsion fikrlovchi mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiluvchi ilmiy-amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Annotation

This article is devoted to the theoretical and practical analysis of modern technologies for developing the professional and cognitive competencies of future teachers. The study highlights the mechanisms for forming key competencies such as professional maturity, critical and creative thinking, independent decision-making in problematic situations, a reflective approach, and digital literacy.

The article presents opportunities for enhancing the professional capacity of future teachers through the application of a competency-based approach to educational process design, including interactive methods, problem-based learning, project-based learning, digital platforms, simulation-based training, and metacognitive strategies.

Furthermore, innovative pedagogical technologies aimed at activating cognitive processes (analysis, synthesis, evaluation, and reflection) are systematically substantiated. The research findings indicate that an educational environment organized on the basis of an integrative and technological approach contributes not only to the formation of solid theoretical knowledge but also to the development of practical skills, flexible thinking, and professional identity among future teachers.

This article includes scientific and practical recommendations aimed at modernizing the teacher training process, improving the quality of education, and preparing innovative-thinking specialists.

Zamonaviy globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimi jamiyat taraqqiyotining strategik omiliga aylanmoqda. XXI asr ta'lim muhiti nafaqat bilim beruvchi tizim, balki shaxsning intellektual, ijtimoiy va kreativ salohiyatini rivojlantiruvchi murakkab ijtimoiy-madaniy makon sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu nuqtai nazardan, bo'lajak pedagoglarning kasbiy va kognitiv kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi pedagogika fanining dolzarb ilmiy yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev ta’lim sohasini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratib, zamonaviy bilim va kompetensiyalarga ega bo‘lgan pedagog kadrlarni tayyorlash jamiyat taraqqiyotining muhim omili ekanligini ta’kidlaydi. Jumladan, “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” asarida mamlakat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri sifatida raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash, pedagogik ta’limni innovatsion texnologiyalar asosida rivojlantirish hamda yoshlarning intellektual salohiyatini yuksaltirish masalalari alohida qayd etilgan (Mirziyoyev, 2021).

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasining **“Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni** hamda **“O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”** pedagog kadrlar tayyorlash sifatini tubdan takomillashtirishni, ta’lim jarayoniga zamonaviy pedagogik va raqamli texnologiyalarni joriy etishni ustuvor vazifa sifatida belgilaydi. Mazkur konsepsiyada oliy ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, innovatsion pedagogik faoliyatni rivojlantirish, kompetensiyaviy yondashuv asosida ta’lim mazmunini yangilash zarurligi ta’kidlangan (PQ–5847, 2019).

Bundan tashqari, **2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasida** ham ta’lim tizimini rivojlantirish, pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirish va innovatsion fikrlovchi yoshlarni tarbiyalash masalalari davlat siyosatining muhim ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan (PF–60, 2022).

Mazkur normativ-huquqiy hujjatlar pedagog kadrlar tayyorlash jarayonida kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish, zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy va kognitiv kompetensiyalarini rivojlantirishni taqozo etadi. Chunki pedagog shaxsining kompetentligi ta’lim sifatini belgilovchi asosiy omillardan biri bo‘lib, u o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish, innovatsion faoliyatni rivojlantirish va zamonaviy jamiyat talablariga mos mutaxassislarni tayyorlash jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu bois mazkur tadqiqot bo'lajak pedagoglarning kasbiy va kognitiv kompetensiyalarini rivojlantirish texnologiyalarining nazariy-metodologik asoslarini tahlil qilish, ularning tarkibiy komponentlarini aniqlash hamda pedagogik jarayonda samarali qo'llash mexanizmlarini ishlab chiqishga qaratilgan.

Kompetensiyaviy yondashuvning konseptual asoslari

Bo'lajak pedagoglarning kasbiy va kognitiv kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi global ta'lim paradigmasining markaziy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. UNESCO tomonidan qabul qilingan "Education 2030" konsepsiyasida ta'lim natijasi sifatida faqat bilim emas, balki kompetensiyalar majmuasini shakllantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan (UNESCO, 2015).

Kompetensiyaviy yondashuvning nazariy ildizlari pragmatik pedagogika vakili John Dewey qarashlariga borib taqaladi. Unga ko'ra, ta'lim – bu tajriba orqali o'rganish jarayoni bo'lib, bilim real faoliyat jarayonida shakllanadi (Dewey, 1916). Mazkur g'oya loyiha asosida ta'lim va muammoli o'qitish texnologiyalarining nazariy poydevorini tashkil etadi.

Shuningdek, sotsiomadaniy rivojlanish nazariyasining asoschisi Lev Vygotsky ta'lim jarayonida ijtimoiy hamkorlik va "yaqin rivojlanish zonasi" tushunchasini ilgari surgan (Vygotsky, 1978). Bo'lajak pedagoglarni tayyorlash jarayonida mentorlik, kollaborativ o'qitish va reflektiv muhokamalar aynan ushbu nazariyaga tayanadi.

Kognitiv rivojlanish bosqichlari nazariyasi muallifi Jean Piaget esa tafakkur evolyutsiyasini mantiqiy operatsiyalar orqali izohlagan (Piaget, 1950). Bu yondashuv bo'lajak pedagoglarda analitik va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning psixologik asosini belgilaydi.

Kognitiv kompetensiyaning didaktik modeli

Kognitiv kompetensiya tarkibiy jihatdan tafakkur operatsiyalari tizimi bilan belgilanadi. Benjamin Bloom tomonidan ishlab chiqilgan taksonomiyaga ko'ra, bilimni egallash jarayoni bilish, tushunish, qo'llash, tahlil, sintez va baholash bosqichlarini o'z ichiga oladi (Bloom, 1956).

Mazkur maqolada taklif etilgan o‘qitish texnologiyalari aynan yuqori darajadagi kognitiv operatsiyalarni (tahlil, baholash, yaratish) rivojlantirishga yo‘naltirilgan.

Masalan:

muammoli vaziyatlar – tahliliy fikrlashni;

loyiha faoliyati – sintez va kreativlikni;

refleksiv esse – baholash kompetensiyasini rivojlantiradi.

Ko‘p qirrali intellekt nazariyasini ilgari surgan Howard Gardner (1983) ta‘lim jarayonida individual qobiliyatlarni hisobga olish zarurligini ta‘kidlaydi. Shunga muvofiq, pedagogik tayyorgarlik jarayonida differensial yondashuv va moslashuvchan metodlardan foydalanish samarali hisoblanadi.

3. Kasbiy kompetensiyaning metodologik asoslari

Zamonaviy o‘qituvchi modeli haqida Linda Darling-Hammond (2006) o‘z tadqiqotlarida samarali pedagog tayyorgarligi refleksiya, amaliyot va tadqiqotchilik kompetensiyalarining integratsiyasiga asoslanishini ta‘kidlaydi. Bu yondashuv maqolada taklif etilgan simulyatsion mashg‘ulotlar va mikrodars metodikasiga nazariy tayanch bo‘lib xizmat qiladi.

Ta‘lim samaradorligini empirik asosda tahlil qilgan John Hattie (2009) o‘qituvchining refleksiv faoliyati va “ko‘rinadigan o‘qitish” konsepsiyasi yuqori natijadorlikka olib kelishini isbotlagan. Shu sababli, bo‘lajak pedagoglarni tayyorlash jarayonida o‘z faoliyatini monitoring qilish va baholash mexanizmlarini joriy etish muhimdir.

Raqamli texnologiyalar asosida muammoli o‘qitishni tashkil etish masalasini David Jonassen (2004) konstruktivistik texnologik muhit orqali izohlaydi. Uning fikricha, texnologiya bilimni uzatuvchi emas, balki muammoni hal etish vositasidir.

4. Milliy ta‘lim siyosati kontekstida kompetensiyalar

O‘zbekiston Respublikasida ta‘lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida kompetensiyaviy yondashuv ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan. Shavkat Mirziyoyev asarlarida va davlat dasturlarida pedagog kadrlar tayyorlash sifatini

oshirish, innovatsion fikrlovchi mutaxassislarni shakllantirish masalalari alohida qayd etilgan (Mirziyoyev, 2021).

Bu esa bo‘lajak pedagoglarning kasbiy va kognitiv kompetensiyalarini rivojlantirishni nafaqat didaktik, balki ijtimoiy buyurtma sifatida ham talqin qilish imkonini beradi.

Nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak pedagoglarning kasbiy va kognitiv kompetensiyalarini rivojlantirish zamonaviy pedagogik ta‘limning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, mazkur jarayon konstruktivistik, sotsiomadaniy hamda kompetensiyaviy yondashuvlarning integratsiyasi asosida samarali amalga oshiriladi. Xususan, Deweyning tajribaviy ta‘lim nazariyasi ta‘lim jarayonida faol tajriba va amaliy faoliyatning ahamiyatini asoslab beradi, Vygotskiyning sotsiomadaniy rivojlanish konsepsiyasi esa hamkorlik va ijtimoiy muloqot orqali bilimni o‘zlashtirish jarayonini izohlaydi. Piaget tomonidan ishlab chiqilgan kognitiv rivojlanish modeli tafakkur operatsiyalarining bosqichma-bosqich shakllanishini ilmiy asoslab bersa, Bloom taksonomiyasi ta‘lim jarayonida yuqori darajadagi kognitiv faoliyat – tahlil, baholash va yaratish ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlarini ochib beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, pedagogik ta‘lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuv asosida ishlab chiqilgan integrativ modelni qo‘llash bo‘lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi. Mazkur model asosida tashkil etilgan ta‘lim jarayoni bo‘lajak o‘qituvchilarda yuqori darajadagi tafakkur operatsiyalari, analitik va tanqidiy fikrlash qobiliyatlari, refleksiv tahlil ko‘nikmalari hamda pedagogik faoliyatni mustaqil rejalashtirish kompetensiyalarini shakllantirishga imkon yaratadi. Shu bilan birga, innovatsion pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, loyiha asosida ta‘lim va muammoli o‘qitish usullarining qo‘llanilishi pedagogik jarayon samaradorligini oshiradi hamda talabalarning ijodiy va tadqiqotchilik faoliyatini faollashtiradi.

Shuningdek, zamonaviy ta‘lim muhitida raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi bo‘lajak pedagoglarning raqamli pedagogika madaniyatini rivojlantirishga xizmat

qiladi. Raqamli platformalar, simulyatsion mashg‘ulotlar va metakognitiv strategiyalardan foydalanish ta’lim jarayonini yanada interfaol, moslashuvchan va samarali tashkil etish imkonini beradi. Bu esa bo‘lajak pedagoglarning nafaqat nazariy bilimlarini mustahkamlash, balki amaliy faoliyatga tayyorligini ham oshiradi.

Umuman olganda, kompetensiyaviy yondashuv asosida ishlab chiqilgan pedagogik texnologiyalar tizimi pedagog kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, ta’lim jarayonining innovatsion rivojlanishini ta’minlash hamda bo‘lajak pedagoglarning kasbiy raqobatbardoshligini kuchaytirishning muhim ilmiy-amaliy mexanizmi hisoblanadi. Mazkur yondashuv pedagoglarni xalqaro ta’lim standartlariga mos ravishda tayyorlash, ularning kasbiy identifikatsiyasini shakllantirish hamda ta’lim jarayonida samarali faoliyat yurituvchi zamonaviy mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Kelgusida mazkur yo‘nalishda olib boriladigan ilmiy tadqiqotlar pedagogik ta’lim jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni yanada keng joriy etish, kognitiv rivojlanish mexanizmlarini chuqur o‘rganish hamda bo‘lajak pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning yangi metodologik modellari va amaliy mexanizmlarini ishlab chiqishga qaratilishi maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mirziyoev Sh.M. **Yangi O‘zbekiston strategiyasi.** – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. **2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida.** PF–60, 2022.
3. O‘zbekiston Respublikasi. **“Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun.** – Toshkent, 2020.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. **Oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.** PQ–5847, 2019.
5. Nishonova Z.T. **Pedagogik psixologiya.** – Toshkent: Fan, 2019.
6. Jalilova Sh.Sh. **Innovatsion pedagogik texnologiyalar.** – Toshkent: Tafakkur, 2020.
7. Davletshin M.G. **Pedagogik psixologiya asoslari.** – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
8. Umarov B.M. **Pedagogik kompetentlik va uning shakllanish mexanizmlari.** – Toshkent: Fan, 2022.

9. Umarov S.B. Talabalarning ijtimoiy faolligini oshirishda jahon tajribasidan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari. KASB-HUNAR TA'LIMI Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma'rifiy jurnal 2025-yil, 6.1-son. 212-216 betlar
10. Umarov S.B. РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ УЧЕБНОЙ СИСТЕМЫ. INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE "SOLUTIONS TO CURRENT ISSUES IN PSYCHOLOGICAL SCIENCE BASED ON INTERNATIONAL EXPERIMENTS" MAY 14-15, 2025
11. Слостенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. **Педагогика.** – Москва: Академия, 2017.
12. Подласый И.П. **Педагогика.** – Москва: Юрайт, 2018.
13. Зимняя И.А. **Педагогическая психология.** – Москва: Юрайт, 2019.
14. Хуторской А.В. **Компетентностный подход в образовании.** – Москва: Академия, 2017.
15. Вербицкий А.А. **Компетентностный подход и теория контекстного обучения.** – Москва: Юрайт, 2018.
16. Darling-Hammond L. **Empowered Educators: How High-Performing Systems Shape Teaching Quality.** – San Francisco: Jossey-Bass, 2017.
17. Hattie J. **Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning.** – London: Routledge, 2018.
18. OECD. **The Future of Education and Skills: Education 2030.** – Paris: OECD Publishing, 2019.
19. UNESCO. **Education for Sustainable Development: A Roadmap.** – Paris: UNESCO, 2020.